

BİYAYIŞ U ÇİMEYİ ZIWANI

İbrahim DAĞILMA*

Kilmvate

Zıwan, sembol u vengın vırazıyayo. Temamê ini sembol u vengi vatışê fikir, his u waştışan dı şıxuliyayeni. Zıwan, yo wesıtayo tabii yo u wayırê qeydeyan xısusıyan o. Ino wesıta, pawa hemı xısusıyetanê xu bêteyê insanan dı umış u pıkerdışı vırazeno, Zıwan, yo mekanızmayo gani yo u her tım zereyê qeydeyanê xu dı xu keno newe. Zıwan, yo sistema pıkerdışan nımtıyan u yo dezgeyo cematki yo. Ina sistem u mo dezge, yo wexto nınozanayış dı vengın ra vırazıyayo. Zıwan, yobınan dır umışbiyayışê insanan dı yo şeklê tekiliya tor tesırın, rehet u ercan o. Ino esrarê zıwani insanan ri her tım bıyo meraq. Zıwan çıta yo, seni vecıyayo werte u çımeyi zıwani kamcı yi? İni persi her tım ameyi persayış.

Zıwan, pawa hedıseyê vıraştışi/hulqkerdışı dı şeklê xu motışê hisanê insani dı vecıyayo werte. Kılmi ra zıwan, vatışê his, fikir u waştışan dı yo nızam o. Ino nızamê qıseykerdış u nuştışi vengın u sembolan ra vırazıyayo. Şexıs, cemat u mileti waştış, meqsed u fıkrınê xu bı sistemê qıseykerdış u nuştışi vani. Derheqê mo sistem dı zaf teoriyi ameyi vatış. Zıwannas u vengnasın mo mewzu etud kerdo, ardo masa sera nayo ru. Zıwano verin seni vırazıyayo, çımeyê zıwanan ê eyroyınan teyna yo zıwan o? Ina pers sera her tım yo mıneqeşa bıya u bena.

Kelimeyi mıfteyi: Zıwan, İnsan, Veng, Sembol, Teori

DİLİN OLUŞUMU VE KAYNAKLARI

Öz

Dil, düşünce, duygu ve beklentilerin ifade edilmesi için kullanılan sesler ve onları karşılayan semboller bütünüdür. Dil, bildiğimiz genel özellikleriyle insanlar arasında anlaşmayı ve kaynaşmayı sağlayan doğal bir vasıta, kendisine özgü kuralları olan ve bu kurallar içerisinde sürekli kendini yenileyen canlı bir mekanizma, temeli bilinmeyen zaman ve mekânlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş sos-

* Dr.Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü. idadilma@bingol.edu.tr,
Orcid: 0000-0001-6521-119X
(Makale Gönderim Tarihi: 28.02.2022-Makale Kabul Tarihi: 26.04.2022)
DOI: <https://doi.org/10.53440/bad.1080568>

yal bir kurumdur. Dil, insanların birbirleriyle anlaşmalarında en etkili, kolay, vasıtasız ve ucuz bir iletişim şeklidir. Dilin bu gizemi her zaman bir merak konusu olmuştur. Dilin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve dilin kaynaklarının neler olduğu hep sorulagelmiştir.

Dil, yaratılma hadisesiyle beraber insanın iç duygularının yansıması şeklinde ortaya çıkmıştır. Kısaca dil, duygu, düşünce ve isteklerinin ifade edebilmesinde seslerden oluşan bir konuşma, sembollerden oluşan bir yazı düzeni olarak karşımıza çıkar. Fert, toplum ve milletlerin arzu, maksat ve düşüncelerini ifade ettikleri bu konuşma ve yazı sistemiyle ilgili ortaya atılan çokça teori vardır.

Bu konu dilbilimci ve sesbilimciler tarafından incelenmiş, masaya yatırılmış ve ilk dilin nasıl meydana geldiği ve günümüzdeki dillerin kaynağının tek bir dil mi olduğu tartışılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Dil, İnsan, Ses, Sembol, Teori

FORMATION AND SOURCES OF LANGUAGE

Abstract

Language is a set of sounds and symbols used to express thoughts, feelings and expectations. Language, with its general characteristics, is a natural tool that provides agreement and fusion between people, a living mechanism that has its own rules and constantly renews itself within these rules, a system of secret agreements whose foundation was laid in unknown times and places, and a social institution knitted from sounds. Language is the most effective, easiest, most direct and cheapest form of communication for people to communicate with each other. This mystery of language has always been a subject of curiosity. It has always been asked what language is, how it emerged and what the sources of language are.

Language emerged as a reflection of human's inner feelings with the event of creation. Briefly, language emerges as a speech consisting of sounds and a writing order consisting of symbols in expressing feelings, thoughts and wishes. There are many theories about this speech and writing system in which individuals, societies and nations express their desires, aims and thoughts.

This subject has been examined and discussed by linguists and phonologists. It has also been discussed how the first language came into existence and whether the source of today's languages is a single language.

Keywords: Language, Human, Sound, Word, Theory

DEKOTİŞ

İnsani fikir, his u waştışanê xu bı zıwan vani. Zıwan, tamamê ê sembolan o ki ini semboli bı yo mena u aheng veng an ra heceyan, heceyan ra kelimeyan u kelimeyan ra cumleyan vırazeni. Zıwan, qey ilankerdişê estiyê insani yo unsuro tor muhim o. İnsan, bı ino unsuro muhim, mexluqatan binan ra ciya beno. Cayo ki insan tede çino zıwan ra behskerdiş mumkin niyo hına zi cayo ki zıwan tede çino insan ra behskerdiş mumkin niyo. Zıwan, qey insani meseleya heyat u memati ya. Ino semed ra persa 'zıwan seni biyo, çı wext vıraziyayo?' her tim insanan ri biya merak u hema zi ina pers yena persayış.

Zıwan, yo ermino gani, vıraşte u timiyankerdi yo. Seba inay insani nieşkeni yo dor dı zıwan fambikeri. Zıwan dı yo xısusiyeto mucizeyi esto u zıwan bı ino xısusiyet leşa ma dı bı tigêrayişê çend weslayan xu ramocneno. Zıwan, miyanê insanan dı daşınasi u pikerdiş vırazeno. Zıwan, insanan verinan ra heta eyro zaf merheleyan ra viyerto u vuriyayo. Zıwan, yo dezge yo u ino dezge miyanê insan, cemat u şaran dı tor muhim o. Eger insan, bıwazo ina muhimiya zıwani ça ra yena, seni ya gereka persanê cêrinan bıperso:

Eger zıwan çinbiyê, insanîyet bı çıta u seni eraverşiyên?

Ê medeniyeti ki runiyayi, vılabiyi u heta eyro hukmê xu ramito tesirê zıwani tede çendêk o?

Eger gili zıwani çinbiyên, ini gılan bı lehçe, diyalekt u fekan şağ nidên, ini lehçe u feki nibiyên vıla ma cemat an binan dır seni biyên daşınas u şaran tewıran ra seni hayidar biyên?

Zey ini persan zobina persi zaf i u cewabdayişê ini persan zi zehmet u emeg wazeno. Çıra zehmet u emeg wazeno; çunki felqeyo tor qıc ê zıwani fonem(sot/veng) o, veng an ra heceyi, heceyan ra kelimeyi, kelimeyan ra cumleyi, cumleyan ra zıwan vıraziyeno. Ino yo nizamo entiqın o u zanayışê ino nizami bı cigêrayiş, aqıl u musayışi beno. Ino proses zi emegêko zêd, pil u zıxm wazeno.

Yo zıwan dı mewzuyê vateyi dı felqeyo tor qıj fonem(veng) o. Qasê xısusiyetanê xu her zıwan dı foneman ra heceyi vıraziyeni. Heceyan ra kelimeyi, vıraziyeni. Ino vıraştış, goreyê qaideyanê zıwani beno. Kelimeyan dı yoyiyê me'na esto. Ina me'na, zereyê xu dı bena yo mefhum. Eger ini kelimeyi bı qaideyanê tewıran ê grameri biyê tica beni cumleyi. Cumleyan dı me'na sera yo hukum esto. Ino hukum, mıhatab dı ehtiyaciya yo persa newe nivırazeno.

Mınasebetê insan u zıwani zaf balkeş o. Yo tutê çar serran hini eşkeno qeydeyanê zıwanê xu gore qısey bıkeru. Ino çağ dı zıwan sera xetayı se ra panc ya esti ya çini. Yo tut, heta şeş serranê xu 10 henzar ra zêd kelimeyan museno u hıfz keno. Qey inay, yo tedriso nizamın icab nıkeno. Teyna o tut, bışkayo zıwan bışınawo u qısey bıkeru ey ri bes o. Gereka zıwan sera yo kemi u neweşi zi çinbo. Gramer, veng u qeydeyanê zıwani, formê kelimeyan u rêzkerdişê vateyan geno zereyê xu u zıwan, bı ini imkân dano bı henzar cumleyan ki vercu niameyi şınawıtış. Eger gerguşi ino zıwano timiyankerde zaf lez u şenik museni ino genetig ra yo; çunki genanê insanan dı yo tamarê zıwani esto.¹

İnsani, his, fıkır, ğıyal u hêviyanê xu yobinan ra bı wesıtayê cumleyan vani. Ina dunya dı seni qey her çi yo nizam u sistem esto qey zıwani zi yo nizam u sistem esto. Zıwan, bı nizamêko zıxm runayiwo. Hodayi, ina kâinat dı qey her mehluqati yo wesıtayê pıkerdiş u umişi vıraştı. İnsan û heywanan dı ino pıkerdiş u umişi bı wesıtayê zıwani beno. İnsan, hetê zıwani ra heywanan ra ciya u berz o. Heywanan dı zıwan teyna bı vengane cısnan o; la zıwani insanan dı bı henzar ciya ciya vengi esti. İnsan dı zıwan pawa hiş u fıkrıyayışi yo me'na u famkerdiş sera eraver şıno.

İnsan, mehluqatan binan ra bı fıkrıyayış u qıseykerdiş ciya beno. Ino gore, zıwanê insani şenik niyo. Eger ê zıwani ki rierdan sera esti, heta eka qıseybiyi u qıseybeni ini zıwanan sera yo cıgêrayışı bıvıraziyo qey zıwani zaf timiyane eceyibi yeni vinayış. Goreyê ini timiyane ecebiyan derheqê zıwani dı ini persi cêrin vercu ra heta eyro pers biyi:

“Eger insani bışkayı şıyeri wextê insanan verinan seni yo zıwan vecıyayeno inan vera?”

“Hemı zıwani leteyanê veng u hece, kelime u cumleyan ra vıraziyayı. Zıwanan tewıran dı qey ini leteyan qaideyi grameri esti. Ini qaideyi kam vıraştı u seni ameyi meydan?”

“Goreyê riwayetan hemı zıwani yo zıwani ra vecıyayı, yo çıme ra nesılıyayı. Ini zıwani zıwano sıfte ra çı wext ciya biyi u heta eka seni ameyi?”

Zıwan yo esteyo kamıl o. Biyayışê u vıraştışê zıwani sera tükê diyayış u teoriyi esti. Ina meqale dı ma cewabanê ini persan u teoriya biyayışê zıwani sera yo xebat keni.

1 Martin A. Nowak, *Homo Grammaticus*, Natural History 109 no:10, December/January 2000-2001, r. 36-44.

1. Mewzuyê Çımeyanê Zıwani

Merdumi zıwannasi wextêko derg çımeyanê zıwani sera şıxuliyayi. Ino behıs dı tor zaf kelimeyi diqet anceni. Çunki biyayışê zıwani dı bara pil u zêd ê kelimeyan a. Kelimeyi zey veng u heceyi leteyanê zıwani ra vıraziyeni u yo leteyi yo sistem sera yi. Ino sistem, me'nayan dano famkerdış u famkerdış zi bı weslayê goşi idrak beni.² Eger çımeyê zıwanan sera cıgêrayışi bibiyê gereka eğleb kelimeyan sera yo cıgêrayış bıbo. Wext, ina raşti yena vatiş qımetê veng u heceyan ra fek veradayış nibeno. Vengi u heceyi zıwan dı her tım raviyer i; çunki ini çınbiyê zıwan nibeno. Qey vıraştışê kelime u cumleyan leteyi esılı veng u kelime yi. Sistemê zıwani dı veng u heceyan ra vani semboli nişandayışi. Vengi u heceyi bı sembolanê herfan yeni motış. Motış u nuştışê zıwani dı alfabe yo kıfşêko zaf erca yo. Hetê mexrec, mıntıqa, kultur u dini ra qey her zıwani alfabeyêka mınasib esta u bena.³

Ê zıwani ki esran verinan dı ameyên qıseykerdış wesitayanê teknolojiyan tesbitê inan kerdo. Ma zi ino mewzu dı seba ê zıwanan u çımeyê zıwanan belgeyan nuştekiyan ra desteg geni. Bı wesitayê çımeyan ê nuştekiyan ma eşkeni zıwanan sera tıkê melumatan tesbit bıkeru. Derheqê biyayışê zıwanan dı zıwannasan ciya ciya vateyi u diyayışi eşti werte.

1.1. Teoriya Teqlid u Zımdayışi

Ina teori zıwannas Wilhelm Oehl⁴ eşto werte. Ina teori gore, ê ganiyê ki tebiet dı cuyayeni insanan vercu vengi inan teqlit kerdên. Ya zi mınasebetê insanan u ini ganiyan estbı. Seba ino mınasebeti insanan ê yi teqlit kerdi u zıwan bı ino teqlit ameyo meydan. Mavaj zey *lavayış, cıqlıyayış, qalayış, qorayış, nalayış, barayış, xırayış, vıcvıcyayış* vengi heywanan teqlit biyi u dima biyi nameyê karan. Zey *tık tık, çır çır, çat çut, teqi, gurmidayış, qırçidayış* zi vengi tebli teqlit biyi u ini kelimeyan ra nameyi vıraziyayi.

Zıwananê Dınya dı tıkê kelimeyi şiriki esti. İni kelimeyi teqlidê veng u vıraziyayi. Tırki dı kelimeya 'tınlama' esta. Ina kelime, Erepi dı 'tanin', Latinki dı 'tıntinnare' yan 'tıntinnere' wa. Rına vengo ki pisingi vecêni Zazaki dı 'miyawkerdış' Tırki dı 'miyavlamak', Almanki dı 'miauen', Franski dı 'miauler' o yo.⁵ Vengo ki mari vecêni bı kelimeya 'sıss', Tırki dı 'tıslamak',

2 Necip Üçok, *Genel Dilbilim (Linguistik)*, Ankara Üniversitesi. DTCF Yayınları, Sayı: 57, Ankara 1947, r. 36.

3 Mehmet Gümüşkılıç, "Dilin Menşei Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Yağmur Dil Kültür ve Edebiyat Dergisi*, No. 49, Ağustos 2010, r.

4 Atakan Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş*, İnkılap Yayınları İstanbul 2003, r. 23

5 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil 1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990, r. 90.

Almanki dı şeklê 'zıchen'; Franski dı 'sıffler'; İngilizki dı 'hiss'ı dı şuxuliyena. Goreyê ina teori mewzuyê vıraştışê zıwani dı tesirê vengânê tabiyan zaf o u zıwan bı teqlidê ini vengân vıraziyayo.⁶ P. Hardsdörffer zi zey Oehl paşt dano ina teori u wı qey ina teori ini çıyan vano: *"Almanki bı ezmani gurena, bı horan lezginan zey bıriskan dana puri, bı torg kena roşn, bı vayı vukena, bı kilitan vengi kıltkerdışı vecena... Bı topan teqena, zey şêran barena... Zey mırçikan vengdana. Ê çiyê ki vengê xuyo xısusı veceni tebiet inan dir bı zıwanê ma yo Almanki qıseykena."*⁷ Vateyê Oehl u Hardsdörffer'i qey izahkerdişê kokê zıwani zıxm nivındeno. Çendêk her zıwan dı tıkkê kelimeyi teqlidê vengân tebiyan vıraziyayı labelê ini kelimeyi tay i u mınasebet u pıkerdişê insanan ri bes niyi. Hemı zıwanan dı zey 'ber, la, dew u dadı' zaf kelimeyan ri yo agêrayış, çıkdıyış u zımı çına. Ino sebeb ra ina teori sıst maneno.

1.2. Teoriya Vengdayişi(Nıda)

Ina teori bı nameyê 'Puh-Puh' zi yeno zanayış. İnsan an verinan çiyêk sera heyret dı bımendên, çiyêk inan ri ecaıyb bıamên insanan, dec bıantên ya zi bıbiyên şa tıkkê zey 'ax, ox, of, heywax u eruk' vengi tebiyi vetên. Goreyê ina teori zıwan, ini vengân sera bıyo berz u veciyayo werte. Ina teori dı, vıraştış u bıyayışê zıwani sera vengdayişi muhim i. Mavaj, ihtimal esto ki kelimeya 'tıfkerdişi' vengê 'tu' ra vıraziyawa; la her zıwan dı bı sehenzaran kelimeyi esti. Ê kelimeyi bini kamci vengdayışan ra vıraziyayı? Cewabê ina pers qey ina teori zaf zor a. Ino sebeb ra ina teori izahkerdişê bıyayışê zıwani dı zaf sıst u bıbın maneno.

1.3. Teoriya Gureyi

Heta peyniya 'esra newesın zey L. Noire tıkkê zıwannasan, behsê bıyayışê zıwani dı fıkrê piya gurekerdişi qebul kerdo. Goreyê ini zıwannasan insan an verinan zey 'erdkendiş, bezreeştış u dêsrunayış, seydkerdiş zaf gureyi xu piya kerdên. Çı wext inan ini gureyi kerdên goreyê o gureyi zey 'hay, hop u yala'vengi vetên. Ini insanan ini vengi wext ra wext zey kelimeyan şıxulnayı u uca ra eşkayı bı fıkrıyayı u qısey bıkeri.⁸

Karl Bücher, ino mewzu dı lingêk vera yo fıkr erzeno werte. Goreyê ey çımeyi muzik u zıwani zêpiyi. Qewman verinan(ibtidaiyan) çı wext yo gure u kar bıkerdên piyorın piya yo vengêko ritmik vetên. Bı ini vengân, heweyê xu ardên u gureyê xu kerdên şenik. Wexta wext gure u vengvetiş bestiyayı

6 Üçok, E.n.v., r. 38.

7 Umberto Eco, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, (Tadayoğ: Kemal Atakay), Afa Yayıncılık, İstanbul 1995, r. 106

8 Aksan, e.n.v., r. 97.

yobinan ra. Ino bestiyayış ra dima çı wext yo gure u kar sera yo ğıyal bıbiyên qey o gureyi yo kelime amen vatış. Ini kelimeyan wext ra wext qey gure u karan biyi nameyi.

Qey ina teori Richard Paget(Taşer, 1987, s. 32) ini çıyan vano: *“Sebebo ki insani verini berdo qıseykerdışı inan bı destan hola hol nieşkeni qıseybıkeri niyo; çunki inan ino gure bı hereket u tigêrayışê leşa xu u wesleyan binan zaf rehet u weş ardên ca. Desti inan her tim seyd dı, ramıtış u runayışê çıyan dı bı. Ino sebeb ra ê mecbur mendi vatışê fıkranê xu dı zobina usulan bıvinê. Mavac, zıwan u lewan ra istifadı kerdo. Hına hına ê hereketi ki bı fek, lew u zıwani vıraziyen inan herinde hereketanê destan gureto.”*⁹

Goreyê ina teori kari, nameyan ra tor verin i. Eger, yo zıwan dı çendêk kelime, qewram u cumleyi esti ma biyar verê çıman ina teori biyayışê zıwani dı sıst maneno u fıkrê xu sera beno puç.

1.4. Teoriya Psikolojiyi

Ina teori zıwannas Wilhelm Wund'i ešta werte. Wund, qey ina teori, zıwanê jest u mimikan xori ra etud kerdo u seba inay ilmê psikoloji ra istifade kerdo. Wı ino etudkerdışı dı tıkkê hukum eştı werte u bı ini hukman biyayışê zıwani sera tıkkê nuktayan keno roşn. Wund, vengane zıwani hetê vengane ganiyan ê heywanan, vengane tutan, vengane tebiyan u çıkkdayışan ra etud keno. Dima resayeno ina netice: Çıyo ki bı telaffuz(vatış) name beno o bı xu yo mimik o u zereyê feki dı cageno. Goreyê ey paynıka verin ê vengane zıwani vengane heywanan ra vıraziyaya. Ini vengane dı yo me'naya êsayi(fiziki) u ruhi esta. Goreyê ino teori vengi xami(ibtidai) veciyayi u ini vengi dima wuriyayi biyi vengi perdeyin. Wund, inay qebul keno: Wext gerguşı destpê musayışê zıwani keni tıkkê vengane xaman vecêni, ini vengi maneni qerayışanê heywanan.¹⁰ Vateyi sembolik, jest û mimiki teoriya Psikoloji dı cayo zaf muhim geni. Eger ma binayê zıwani pêroyi sera biyar verê çıman yena vinayış qebulkerdışe ina teori raştı ra dûri ya.

...

Biyê ini teoriyan qey biyayışê zıwani zey teoriyan cêrinan zobina teori zi esti.

Teoriya Biyayışi ra: Goreyê ina teori zıwan biyayışi ra ya zi biyolojik o. Wext insani dadiya xu ra beni pawa xısusiyetê zıwan u qıseykerdışı yeni ina

9 Suat Taşer, *Konuşma Eğitimi*, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul 1987, r. 32

10 Aksan, e.n.v, r. 97-98.

dunya. Zıwan u qıseykerdişi dı tesirê doruver sınorin o. Ina teori dı nameyê Noam Chomsky veciyayeno ver.¹¹

Teoriya Qudumi: Goreyê ina teoriyi zıwan, miyanê kerdeyanê insani dı zaf taybet niyo. Hatta ini herındê terimê zıwani 'Qudumi/Kerdeyê feki' tercih keni. Goreyê inan musayişê zıwani zey musayişê gıredayişê bendıkanê solan o. İnsani ino gure bı kerdışı/vıraştışı museni. Heywani sirki seni museni bısqilet romeni, gılorê adırı ra xu erzeni insani bı teqlit u zıxmkerdiş zıwan museni. Zıwannasan ra Skinner u Rachlin paşt dani ino teori.¹²

Teoriya Resayişê Bı Zanayiş: Temsilkeri ina teoriyi tor muhimi zıwannaso Jean Piaget u Psikolog Jerome Bruneri yê. Ino modelê Piaget dı zıwan xu ra tor hira qebiliyetanê zanayışan ra vıraziyayo. Qebiliyeto zanayışı, zıwan ra ver u esil yo proses o. Ino qebiliyet, eraversiyayış u resayişê zıwani ri ber keno a u rayır mocneno zıwani. Ina teori gore, zıwan genetik(biyayış) ra nino, qeydeyi zanayışı biyayış ra yeni. Piaget ve Bruner inay qebul keni; yo tut wext dadiya xu ra beno wı qey famkerdişê heyati bı yo nizamo biyolojik yeno ina dunya. Ino nizamê zanayışı wext ra wext beno xurt u eraver şino. La onayişê zıwan u resayişê bı zanayış sera ini wırdi zıwannasi yo xet ra pê yobinan ra ciya beni.¹³

Teoriya Ding-Dong: Goreyê ina teori bêteyê vengani u menayanê kelimeyan dı yo gıreyo zıxm u nızdiya mistik esta. Goreyê ino fikiri vateyi zımiyê tesiranê teberinan i ki ini tesiran xu pıştı insani ra. İnsani, tesirê ina zımi dı maneni u wext ino tesir hiskerd tigêrayeni u hereket keni. Ino tigêrayış, insani bı vateyan dano qıseykerdiş. İni vateyi zi vengani ra paşt geni. Labelê ina nızdi u ino mınasebet ki bêteyê vengani u vateyan dı esto çırrê şık nifiniyena cı. Mavac, wext ma bıdo yo ermin ri ya zi ma bıgıno yo ermin ri vengo ki veciyeno o veng o ermin ri beno name.¹⁴

İni teoriyi ki zereyê xebata ma dı ca gêni u teoriyi bini ki xebata ma dı ca nıdiyayo cı izahkerdişê çımeyan u biyayişê zıwani dı kêm maneni u bes niye. Miheqeq qey her teori zereyê xu dı yo raştı ra paşt gena; labelê vıraştışê zıwani dı yo dı het ra raştı bes niya, gereka idia şiyero biresayo yo heqiqet.

Ma vineni ki teoriya teqlid u vengdayışı, zıwan zey yo meselaya şexsi qebul kena. Teoriya gureyi, meselaya zıwani hokê cematki ra gena xu dest u teoriya psikoloji zi biyayişê zıwani hetê ruhi ra vinena.

11 Recep Yaşar, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi: Hz. Âdem'in Dili*, Çanakale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, Sayı: 5, r. 89 - 94

12 E.n.v., r. 89-94

13 E.n.v., r. 89-94

14 E.n.v., r. 89-94

Halo hezır meseleya çimeyanê zıwani zey yo problemi ha ma ver dı vındena. Merdumanê zanayan ino problem sera zêda zêd şıxuliyayi la hema yo helkerdışo kamil niviraziyyo.

Gelo, meseleya çimeyanê zıwani ya zi zıwan vercu seni vıraziyyo u biyo weziyet endêk zehmet u problem alızıyaye yo?

İdiaya ‘Vercu teyna yo zıwan estbı u zıwani bini wexta wext ino çimeyo verin ra neziliyayi u vıraziyyayi.’ dı yo mentiq esto ya çino?

Gelo zıwannasi eşkeni tıke delilan ra hereket bıkeri u bıvaci, ‘Tıkê zıwani vercu ameyên qıseykerdış la eyro nini qıseykerdış u tıkê zıwani zi vercu ra heta eyro hê pê qıseybeno. Ini hemı zıwani yo çime ra veciyayi.’ Zıwanan tewırınan dı tıkê kelimeyi şıxuliyeni ki ini hetê kok u telefuzı ra ya maneni yobinan ya zi yobinan ra nızd i. Monayışê ini kelimeyan yobinan ino behıs dı ma ri yo ber keno a. Tıkê zıwani hetê familiya ra yobinan ra duri yê ya zi hetê grameri ra nimaneni yobinan labelê tıkê kelimeyi ini zıwanan hetê kokê xu yo me’na dı şıxuliyeni.

Meselâ Tırki dı kelimeya ‘temel’i u Yunanki kelimeya ‘themelion’ eyne me’na dı şıxuliyeni. Kelimeya themelion dı ‘the’ me’nayê ‘dekerdış’ı dı yo kar o. Eyro fekanê Anatoliya Rocawan ê Tırki dı kelimeya ‘koyuk(kend)’¹⁵ şıxuliyena karê ‘koymak’ ra vıraziyyaya. Kelimeya ‘erdem’ zi yena me’nayê ‘a ki cumiyerdi ri bena’. Ina kelime kelimeya ‘er’ u cıdarê ‘dem’i ra viraziyyaya. Latinki dı kelimeya ‘virtus’ zi me’nayê ‘fezilet’ dı şıxuliyena. Ina kelime dı ‘vir’ yena me’nayê cumiyerdi. Yunanki dı kelimeya ‘melankholia’, Franzki dı şeklê *mélancolie* gêna. Ina kelime, kelimeyanê melan(siya) u kholia(zerdaye) ra vıraziyyaya. ‘Ereпки dı kelimeya ‘sewda(siya)’ u vateyê ‘melankolik’ yo me’na dı şıxuliyeni. Ina kelime Tırki dı şeklê ‘karasewda’ dı êsena. Kelimeya ‘civilisation(medeniyet)’ ‘civis’ ra viraziyyaya u Latinki dı me’nayê ‘şaristanij, hemwelatij’ dı şıxuliyena. Ina kelime Franzki dı yena me’nayê “bajarıj”i. Ina kelime, ‘Ereпки ina me’na dı ‘medine’ ra kelimeya ‘medeniyet’ viraziyyaya.¹⁶ Eyni kelime zey Tırki, Zazaki, Kurdki u Farski zıwanan dı me’naya ‘şaristanij’ dı şıxuliyena. Kelimeya gırl(keyna), İngilizki ya u ina kelime vercu ha *lac* ha *keyna* beno qey xortan şıxuliyeni. Tırki dı kelimeya ‘oğlan’ zi vercu ha *lac* ha *keyna* beno me’nayê oladi dı şıxuliyena. Zazaki dı kelimeya hiri(3), zaf zıwanan dı hetê telaffuz ra manena yobinan. Ina kelime, Farski ‘se’, Ruski ‘tri’, Yunanki ‘tria’, İtalyanki ‘tre’, İspanyolki ‘tres’, Almanki ‘drei’, Franzki ‘trois’ u İngilizki dı ‘three’ wa. Rına Zazaki dı kelimeya ‘dından’ ini zıwanan

15 Notê açarñoğ: Ma Zazaki eşkêni vaci, ‘kendiya’

16 Cevdet Kudret, ‘Dillerin Gizli Dünyası’ *Denemeler I*, TDK Yayınları, Ankara 1988, r. 26-27.

dı tidıma hına şıxuliyena: 'Dedan, Zub, Dónti, Dente, Diente, Dent, Zahn, Denta.'¹⁷

1.5. Biyayişê Zıwani dı Vateyê Dini

Hiri kıtabi muqedesi dı derheqê vıraştış u biyayişê zıwani tîkê melımatı estı. Kıtabi Muqedesi xısusen Qurano Kerim tu mewzu sera dergudıla melumat nidani u hına yo meqsedê ini kıtaban zi çini yo. İni kıtabi teyna diqetê insanan kaşkeni yo hedise ya zi mewzu sera u uca ra insanan dewet keni rayıro raşt u imanardış. Ino semed ra zey zıwan u biyayişê zıwani xısusanê binan dı ini kıtaban dı yo sistme u kronoloji sera melumatı çini yê. İni kıtaban ra derheqê biyayişê zıwani zaftır melumat Tewrat dı esta. Derheqê namedayışê erminan u çıyan Tewrat ini melumatın dano ma: *"U Rab Ellah va: Merdum(Âdem) teyna bımano hol niyo; ez ey ri yo destegiro minasib vırazeno. U Rab Ellahi hemı heywani yawani u hemı teyri ezmani vıraşti. U Âdem ard va 'Ez bıvini seni nameyan nano inan ra. U Âdemi çı name na pawa, o name o mexluqat ri bı name. U Âdemi name da hemı gayan, teyranê ezmanan u heywananê yawanın..."*¹⁸

Ino mewzu dı İncil, kelim(vate) ser vındeno. İncilê Yuhanna ayetanê verinan dı hına yeno vatış: "Vercu ra kelim(vate) estbı. Kelim, hetê Homayı dı bı u Homa, Kelim(Vateyoğ) bı. Vercu ra o Homayı dı bı. Her çi bı desturê ey bı(vıraziya) u tu çi zi biyê ey nibı(nivıraziya)."¹⁹ Yuhanna dı zobına yo ca dı vateyi Hz. İsayi ruh qebul benı.²⁰ Ino sebeb ra Fileyi, zaf qımet dani vateyi(kelim).²¹

Qur'ano Kerim, yo ayet dı vano *'İnsani vercu yo umet/millet bı.*²², yona ayeta bin dı vano *'İnsani vercu yo umet bı, dıma (yobınan dır pinikerd) cıya bıyi...*²³ la Qur'an nivano *'Zıwanê inan yo zıwan bı.*²⁴ Eceb, o wext insani yo umet bı zıwanê inan zi yo zıwan bı? Goreyê famkerdışê ma o wext zıwan zi yo zıwan o. Ino semed ra ma eşkeni vac, insani verin seni yo umet u cemat i, zıwanê inan zi hına zêpi u yo zıwan o. Mufesir Yazır zi inay işaret keno.²⁵ Ino

17 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Zazaca>, Tarixê cıonayışi: 23.01.2022

18 Tevrat, Tekvin, 2/18-20. Bionên; Hidayet Aydar u İsmail Ulutaş, "Dilin Kökeni: Kur'an-ı Kerim ve Diğer Kutsal Kitaplara Göre Dil Olgusu", International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5/4, r. 679-696.

19 İncil, Yuhanna, 1/1-3; e.n.v

20 İncil, Yuhanna, 6/63; e.n.v

21 Jacques Ellul, *Sözün Düşüşü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1998, r. 73.

22 Sureya Beqera, ayeta 213

23 Sureya Yunusi, ayeta 19.

24 Bionên; Sureya Rum, ayeta 22.

25 Elmalı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1998, c. II, r. 69

ihtimal zi esto insani verin yo umet bi; la zıwanê inan ciya bı; çunki yo umet zıwanan u renganê ciyayan ra zi bena. Qur'an, ino mewzu dı eşkera çiyêk nivano; la Tewrat dı ino mewzu eşkera yo. Goreyê Tewrati zıwanê insananê verinan yo zıwan bı: *"U zıwan u vateyê hemı dunya yo bı."*²⁶

Goreyê Tewrati; dıma oladanê Âdemi nameyê Babili yo şaristan nani ru. Uca dı yo quleya berz virazeni u kam şiyero ser sareyê ey gınenno ezmanan. Ino mewzu Tewrat dı ini ayeti esti: *"U Rab semedê vinayışê ino şaristan u ina qule ame war. U Rabi va: 'Aha ini yo qewm ê u yo zıwan qıseykeni. Eger inan dest pêkerdo u inay virazeni. Ê çiyi ki fikiriyeni ani ca u yo mânia zi qebul nikenî.' 'Biyerên ma şiyero war zıwanê inan biker timiyan u wa yobinan fam nikerê.' Hına Rab, ê riyêerdan dı kerdı vıla u vıraştışê o şaristan da vindertış. Ino semed ra nameyê ino şaristan Babil napawa. Çunki Rabi zıwanê hemı insanan uca dı kerd timiyan u riyê erdan dı hemı kerdı vıla."*²⁷

İni ayetanê Tewrati ra ina fam bena; vercu zıwanê insanan yo bı. Dıma Homayi, zıwanê inan kerdo timiyan u hına zıwani ciyayi veciyayi. Ino çarçewa dı İbni Ebasi ra yo riwayet esto. Ino riwayet gore; teyna heştay şexısan Hz. Nuhi ri iman ardbı. İni tufan ra dıma Musul ra nızd yo ca dı gemi ra ameyi war u uca dı nameyê Dewa Heştayan yo dew na ru. Rocêk zıwanê ini heştay şexısan bı timiyan, heştay zıwano ciya veciya werte u yo zi zıwanê yobinan ra fam nikerd. İni zıwanan ra yo zi Ereпки yo. Hz. Nuh, ini hemı zıwani zanenê u ino rıd ra bêteyê inan dı tercumanı kerdên. Qıseyi inan inan ri vatên u izah kerdên.²⁸

Ino mewzu dı hına yo riwayet zi esto; ê ki gemiya Nuhi dı bi zıwanê inan Suryanki bı. La gemi dı nameyê Curhum dı yo merdum estbı. Ino merdum, Ereпки qısey kerdên. Çı wext gemi ra ameyi war İrem lacê Sami keynaya Curhumi dı zewıcıyeno. Hına hına, zıwanê inan beno Ereпки. Zıwanê ê binan zi Suryanki maneno.²⁹

Zıwani yo kok ra yeni ya zi ciya ciya vıraziyayi? Ino mewzu dı zaf vateyi yo mınaqêşayi esti. La zıwannasan ra zafi ino fikir qebul keni: Zey vateyê Tewrati hemı zıwani yo kok ra yeni.³⁰ Goreyê tükê aliman Bısilmaneyan zıwani yo zıwan ra tewelud nibiyi, hemı zıwani Homayi vıraştı u dayi insanan.³¹

26 Tewrat, Tekvin, 11/1; Aydar u Ulutaş, e.n.v

27 Tewrat, Tekvin, 11/5-9, e.n.v

28 Bionên; Özcan Başkan, "İnsan Dilinin Doğuşu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1968, s. 143- 156 u Celâluddîn es-Suyuti, *ed-Dürri'l-Mensûr*, c. IV, Beyrût, 1993, r. 431.

29 Aydar u Ulutaş, e.n.v., r. 679-696

30 Üçok, e.n.v, r. 36-42.

31 Aydar u Ulutaş, e.n.v., r. 679-696

Goreyê baweriya Çiniyan yo kesaya aw, paştê xu dı bı şekilanê xetın sırrê nuşteyi ardo u verê imparatori dı nayo ru u nuşte musnayo insanan. Goreyê baweriya Babiljan nimeyê ey ması u nimeyê ey insan yo cınawırê dengızı aw ra veciyayo ameyo u nuşte musnayo insanan. Goreyê baweriya Hindiyjan Brahma serekê Îlahan o. Îlaho Vâk suretanê ey ra yo suret o u ilahê zıwani hesıbiyeno. Brahmayi bı wesıtayê dunya u hemı mexluqı vıraşti. Goreyê baweriya Mısırijan serilah Ra waştışê xu bı wesıtayê Îlaho Tôti ardi ca. Ra, ey zıwanê xu u qasidê xu qebl keno.³²

Tıkê alımı Bısilmaneyi ê usuli ino mewzu sera dergudıla vınderti. La ini alıman mewzuyê nameyê erminan kam nayo pa dı itifaq nikerdo.³³ Alımı Bısilmaneyi derheqê vıraştış u çimeyê zıwani dı çar teoriyan sera şini:

Teoriya Wehiy u İlhami(Tewkif), Teoriya Umişi u Pikerdışı(İstılâh), Teoriya Yokerdışı u Teoriya Biteref(Tewaquf Kerde) Teori. Teoriya Tewaqufi, zey hiri teoriyanê verinan nifıkriyena u biteref monena.

Tezê Teoriya Tewkifi, vercu Ebu'l-Hesen el-Eş'ârî eşto werte. Pawa inay fıkriyatê İslamiyet dı derheqê çimeyê zıwani dı dora persa 'Zıwan wehyi yo ya zi ıstılahi yo?' dı mınaqeseyi vıraziyayi. Ino tez dı nameyê İbn Fâris vergeno. İbn Hazm u el-Âmidî zi zaf alımı Ehlê Suneti ê teoriyanê binan ra wet paşt dani teoriya Tewkifi. Rına zey Ebu'l-Hesen el-Eş'ârî (w. 330/941), Ebû Eli el-Cubâî, Ebu'l-Kasım Abdullah el-Ka'bî (w. 317/929) u Muhammad b. el-Hasan ibn Fûrek (w. 406/1015) tıkê alımı inay qebl keni: Nameyê mexluqat u erminan Homayi nayi pa u hemı zıwani Homayi vıraşti.³⁴ İni alımı vercu ayeta "Ellahi hemı nameyi musnayı Âdemi."³⁵ Dıma zi tıkê ayetanê Qur'ani delil ani.³⁶ Goreyê inay zıwani tewkîfî yê. Yani zıwani, Homa ra yi; Homayi ey vıraşti u musnayı insanan. Homayi ya bı wehiy zıwan musnayo ya hişa insan dı yo melumat xelq kerda insan hına zıwan musayo ya zi tıkê vengi ki yo mena ri delalet keni vıraşti u insanan bı ini vengın nameyi u kelimeyi menayını vıraşti. Dıma zi insani verin ino zıwano verin musnayo oladanê xu ri.³⁷ Tıkê alımı vani: Belka goreyê tıkê insanan nameyê zıwani ra her çi yo dor ameyo musnayış; la ino hına niyo. Homayi, qasê ehtiyacıya zıwan musnayo. Mavac, wextê insano verin Hz. Âdemi dı ehtiyacıya ey çıqas bi o endêk zıwan musayo. Dıma ê pêxember

32 Başkan, e.n.v., r. 21-22

33 Aydar u Ulutaş, e.n.v., r. 679-696

34 E.n.v., r. 679-696

35 Bionên; Sureya Beqera ayeta 31.

36 Bionên; Sureya Rum ayeta 22 u Sureya Necm ayeta 23.

37 Aydar u Ulutaş, e.n.v., r. 679-696

u insani ameyi qasê ehtiyaciya inan zıwan musnayo. Peyni dı heta Hz. Muhammedi pawa çiyi verinan u çiyi ki mendi ê hemı dayi musayış. Hına hına zıwan, cayê gureto u biyo kamil.³⁸

Goreyê İbn Fârisi zıwan, yo dor, yo hew nê, wexta wext wehiy biyo. İbn Hazm, eserê xuyo el-İhkâm dı paşt dano teoriya tewkifi u vano 'Ê ki ino tez paweni u qeblu keni raşt i. Wı teoriya tewkifi bı delilanê eqliyan u neqliyan paweno. Qey delilo neqli ayeta Sureya Beqera 31. Delil ano. İbn Hazm, bı tenkidê Teoriya Umişi u Pikerdişi(Istılâh) delile xuyo eqli ano. Goreyê ey eger yo zıwan bı umişi u pikerdişi bıbo, bıvraziyo gereka insan hetê eqil u hiş ra kamil bo, hetê melumat ra xorın bo, heqîqetê eşya idraq bıkeru u her het ra eşya u erminan ra fam bıkeru. Goreyê ey, zıwano verin kamci yo ma nizani; labelê o zıwano ki Homayo musnayo Hz. Âdemi wı miyanê zıwanan ra zıwano tor kamil, tor zelal, tor weciz o. Yo zıwan bı çime u kokê xu nibeno zıxm, dewlemend ya zi sist. Yo zıwan, bı telim, kultur u çarçewaya eraverşiyayişi beno zıxm, dewlemend ya zi sist. Yo zıwan, bı raşiyayişê dewlet, bı bindestiya şari u bı barkerdışê insanan welatê xu ra tepiya şino, beno sist, qîmet ra kuweno u belka zi seraser beno vind şino.³⁹

Goreyê **Teoriya Umişi u Pikerdişi Homayi** zıwano bı wehiy u ilhamo nidayo musnayış. Zıwan, bı umişi u pikerdişi insanan veciyayo werte. Hetkari ina teori Ebû Hâşim el-Cübbâf u tîkê alimi Mu'tezile yi. İbn Teymiyye vano; mı miyanê alımanê Bısilmanan dı biyê ini merduman çoy nidiyo ki ê ino tez paweni u dıma şini.

Goreyê **Teoriya Yokerdişi**, Homayi zıwan dayo musnayış. La ini merdumi tezê pikerdişi zi red nikenî. Ina teori, wırdi tewıran verinan bestnêni yobinan. Ina teori, Ebû İshak el-İsferâyinî eşta werte u mıdafı kerda. Goreyê ina teori u ino merdumi, qey ehtiyacan, mınasebêt, umiş u pikerdişê insanan çendêk gerek keno Homayi zıwan endêk musnayo insanan. Zıwan ra qısımî ki tepiya maneno bı wırdi tezan (tewkifi ya zi ıstılahi) zi yeno vıraştış.

Goreyê **Teoriya Tewaquf Kerde (Biteref)**, hiri teoriyi verini hetê raştı u delilardişi yobinan ra ver u zıxm niyê. Seba inay, ihtimalê raştıya tezê 'Zıwan, tewqifi(wehyi) yo.' u tezê 'Zıwan, mehsulê eqlı u hişa insanan o.' zêpi vinena. Ina teori vercu Ebû Bekr el-Bâkılânî eşto wertı. Dıma zey Cuweynî, Gazzâlî, Faxreddîno Râzî, Ali Kuşçu u zaf alimi usuli ê fıqhî derheqê çimeyê zıwani dı ina teori xu ri nızd diyo. Ina teori, derheqê biyayış u çimeyê zıwani dı hemı teoriyanê diniyan hetê raştı ra mukin vinena. İni teoriyan ra yo teori, ê

38 E.n.v., r. 679-696

39 Yaşar, e.n.v., r. 89-94.

teoriyanê bin ra ciya nikena u nierzena ver. Hetê tercihkerdişê ini teoriyan biteref manena.⁴⁰

2. Zıwan u Namedayiş

Kelime, qewram u mefhumê ki zıwan dı esti namekerdişê inan lazım u muhim o. Çikê û qewramê ku zıwanı dı nomekerdiş tewr muhim o. Tuti qıcı zereyê yo wext dı museni ki nameyê her çi esto u ini nameyi zi qey dadi u babiyê inan zi qimetdar i. Qey ino musayişi ders geni, telim vineni u ino musayiş zi bı serran dewam keno. Namekerdişê çıyan u erminan insanan verinan ra esto u biyo yo êdet. Bênatayê vengane yo kelime u çıyo ki a kelime ey ri biya name yo mınasebeto mutlaq çino. Pawa ina raşti riyê erdan dı yobinan ra ciya bı henzeran zıwani esti. İni zıwani wazeni namedayiş dı bênatayê vengane u çıyan dı yo mınasebet bıwırazi.⁴¹ Mavac, zey kelimeyanê *rındık, vılık u qıckêk* zobina kelimeyan dı bı cidarê '-ık, -êk' me'nayê zaf qıc, şenık u weş biyero vir.

Seba namedayişê çıyan u erminan Qurano Kerim dı çend ayêti esti. Ayêti cêrin qey ino xısusı mocnaki zıxmi yi:

"Homayi çendêk nameyi (çıyan esti) musnayı Âdemi. Dıma (ê çıyi) moti meleketan u (inan ra) va: 'Eger şıma raştan ra yê nameyi inan mı ra vacên! (Meleketan) va: (Tı Subhan ê) Ma tu (kêmi u nuqsani ra) ra tenzih keni. O ilimo ki tı musnayo ma biyê ey yo ilimê ma çino. Mıhaqeq Tı 'Âlim û Hâkim ê. (Homayi) va: 'Ya Âdem, ini çıyan bı nameyê yın inan ra vac! Çı wext (Adêmi) ê çıyi bı nameyanê inan (meleketan ra) vati (Homayi meleketan ra) va: 'Mı şıma ra nıva mıhaqeq ez ğayıbanê 'erd û azmanan zano u (rına) çıyi ki şıma eşkera keni u çıyi ki şıma zereyê xu dı kıtımneni ez (hemın) zano."⁴²

Û Adêm, Rebbê xu ra tıkê kelimeyi gureti (u bı ini kelimeyan tobe kerd). (Dıma Homayi) tobeyê ey qebul kerd. Mıhaqeq O(Homa), O Tewwab û Rehım o."⁴³

İslam u dini bini eğleb zıwani Homayi ra zani. Goreyê dinan, zıwan insano verin ra esto u insanan vercu ra bı yo zıwanêko tam yobinan dır qıseykerdên. Me'nayê kelimeyan zanên u çıyo ki newe diyên u kıfş kerdên yo name dên cı. Ayeti corinan raf am beno ki İslam, namedayişê çıyan u erminan insano verin ra qebul keno. Eger ayeti corin bı ino onayiş etud bıbiyê yena zanayiş

40 E.n.v, r. 89-94.

41 John C. Condon, Kelimelerin Büyülü Dünyası (Tadayoğ: Murat Çiftkaya), İnsan Yayınları, İstanbul 1985, r. 39.

42 Qur'âno Kerim, Sureya Beqera, Ayeti 31-33.

43 Qur'âno Kerim, Sureya Beqera, Ayeta 37.

Âdem insano verin o. Homayi wı wext vırašto, ruhê xu ra pıf kerdo leşa ey o wext zi bı zıwan qebiliyeta qıseykerdış, musayiş u musnayişı dayo cı. Goreyê ayetanê Quranê Kerimi Âdem, hem nameyi her çiyi zano u wı meleketan ra zêd zanayoğ o. Derheqê ini ayetan dı tîkê mufesiri ini çıyan vani:

“Ê mehluqati ki Âdemi ra ver estbi inan zıwan nizanên. Homayi qebiliyetê telim, zanayiş, musayiş u namekerdışi pıfkerdışê ruhi ra ver dabı Âdemi. Ayet dı karê ‘alleme(musnayiş, dersdayiş, telimkerdış)’ ra belu beno ki Homayi nameyê çıyan (zey heywan, nebat, zobina mehluqati, cayi usb.) merhela merhela musnayi Âdemi. Hına zi bı waştışê Homayi Hz. Âdem, hemı nameyi u zıwani yo merhela ra pê musayo.”⁴⁴

Xora ayeta 31 dı qısımê *“summe ‘eradahum ale’l-melâiketi / Dıma (ê çiyi) moti meleketan u (inan ra) va”* ramocnêna Homayi nameyi musnayi Hz. Adêmi. Motişê nameyan ra dıma meleketan cewabê xu dı va *“(Tı Subhan ê) Ma tu (kêmi u nuqsani ra) ra tenzih kenı. O ilimo ki tı musnayo ma biyê ey yo ilimê ma çino. Mıhaqeq Tı ‘Alim u Hakim ê.”* Ino cewab ra ma inay fam kenı; meleketan vercu nameyi ê çıyan nizanên. Ino sebeb ra inan ino melumat tesdiq kerd.

Homayi nameyê erminan musnayi u moti Hz. Adêmi. La ino teyna musnayişê nameyan niyo. Ino motiş dı musnayişê ê iliman zi esto bêteyê inan u ê nameyan dı yo minasebet esto.⁴⁵ Ina heqiqet ra belu beno ki Homayi vercu ilimê erminan u ilimê ki qey nesılan tewıran i ê ilimi musnayi Hz. Âdemi. Dıma, nameyê ini erminan u formê zıwanan musnayi cı.⁴⁶

Belka ayet dı tabirê *‘çendêk nameyi (çıyan esti)’* ra zıwani qest biyi. Xora Hz. Adêmi, hemı zıwani zanên. Hem wextê cuyayê Hz. Âdemi dı hem mergê ey ra dıma qıcı Hz. Âdemi ciya ciya mıntıqayan ra biyi vıla. İni oladi Âdemi ki her ca ra biyi vıla inan zey Erepki, Farski, Latinki u İbraniki zıwani zanaynê. İnsani vercu yo coğrafya dı cuyayên dıma hêdi hêdi mıntıqayan binan ra biyi vıla. Her mıntıqa xu gore yo zıwan vıraşt u o zıwan dı qıseykerd. Bête ra serri dergi viyerti tîkê zıwani vıraştı u biyi vindi, tîkê zıwanan zi sağ u gıl dayi zobina zıwanan neweyan ri biyi çime. Hına hına tewır tewır zıwani vıraziyayı.⁴⁷

Tewır tewır zıwani hetê veng, kelime u grameri ya yobinan ra nızd i, maneni yobinan ya zi yobinan ra dur i u nimaneni yobinan. Ê zıwanê ki tîkê

44 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. 1, İstanbul 1992, r. 266-267

45 Ebu’l A’lâ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, İnsan Yayınları, c. 1, İstanbul 1991, r. 62.

46 Yazır, e.n.v. r. 268.

47 İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1988, r. 288.

hetan ra yobinan ra nızd i u qalkeri o zıwani yobinan zaf tay fam keni ê yo familiya qeubul biyi. Goreyê tesbitan riyêerdan dı panc familiyayi zıwani esti. Eyro yobinan ra dur zaf welati hetê zıwani ra yobinan ra nızd kelimeyan şıxulneni. İni zıwanan dı hetê etimoloji ra yobinan ra nızd unsuri esti. Ina heqıqet ramocnena zıwani wextê Hz. Âdemi ra heta eyro yo çime ra neziliyayi u bı sistemê namedayişi ameyi. Dıma yobinan ra ciya koti, vısiyayi u tera zıwani neweyi veciyayi. Yo wexto nızd dı xebati newe u xoriyi ina heqıqet keni zıxm.

PEYNİ

Biyayiş u çimeyê zıwanan vercu qey insanan biyo yo meraq. Eceb zıwan seni viraziyayi u zıwano verin kamci yo? Zey ini persan zaf persan miyanê cıgêrayişanê zıwannasan dı ca gureto. Ino ware dı tıkê tez u teoriyi veciyayi u inan derheqê biyayiş u çimeyanê zıwanan vateyi vati. İni teoriyan ra teoriyi ‘Teqlid, Vengdayiş, Piya Gurekerdış u Psikoloji’yi biyi namdar; labelê ini teoriyi hukuman sıstan sera runiyayi. Ino sebeb ra ini teoriyi zereyê wext dı bibın mendi u biyi puç. Zey Noam Chomsky tıkê zıwannasan vato hemi zıwanan dı hetê qaideyan gramerman ê esılan dı zepiyi esto.⁴⁸ Rına goreyê xebatan bêteyê zıwanan ciyayan dı zaf kelimeyan dı zêpiyi ameyo tespit kerdış u tıkê familiyayi zıwani zaf hetan ra maneni yobinan.

Mavac zıwani Rocawani Âdemi ra vani Adam, Nuhi ra vani Noah, Yaqubi ra vani Jacop, Wusifi ra vani Joseph, Hawa ra vani Eva, Meryem ra vani Maria, Dawudi ra vani David, Silemani ra Salomon, İbrahimi ra vani Abraham, İsmail’ı ra vani Samoyil, Musa ra vani Moses, Haruni ra vani Aron, Hz. İsayi ra vani Jesus. Zıwanê Farski zıwananê Hind-Ewruba ra yo. Ino zıwan dı kelimeyi ‘bed(xırab)’ İngilizki dı şeklê ‘bad’, ‘new(newe)’ İngilizki dı ‘nev’, ‘dohter’[waye] İngilizki dı ‘daughter’, ‘bırader’ [bıra] İngilizki dı ‘brother’i şıxuliyêni.

İni çiyi ina heqıqet keni raşt: Homayi, nameyê hemi çıyan u ermınan moti Âdemi u Âdemi zi ini nameyi musnayı meleketan. İni xısusı ramocneni zıwani ki rierdan dı yeni qıseykerdış hemeyi yo çime ra, çimeyo İlahi ra ameyi.

48 Condon, e.n.v, r.37.

Kaynakça

- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil 1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- ALTINÖRS, Atakan, *Dil Felsefesine Giriş*, İnkılap Yayınları İstanbul 2003.
- AYDAR Hidayet u ULUTAŞ İsmail, "Dilin Kökeni: Kur'an-ı Kerim ve Diğer Kutsal Kitaplara Göre Dil Olgusu", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/4, s. 679-696.
- BAŞKAN, Özcan, "İnsan Dilinin Doğuşu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1968, s. 143- 156.
- CONDON, John C., *Kelimelerin Büyülü Dünyası* (Tadayoğ: Murat Çiftkaya), İnsan Yayınları, İstanbul 1985.
- EBU'L A'LÂ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, c. 1, İstanbul 1991.
- ECO, Umberto, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, (Tadayoğ: Kemal Atakay), Afa Yayıncılık, İstanbul 1995.
- ELLUL, Jacques, *Sözün Düşüşü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1998.
- GÜMÜŞKILIÇ, Mehmet, "Dilin Menşei Hakkında Bazı Mülahazalar", *Yağmur Dil Kültür ve Edebiyat Dergisi*, No. 49, Ağusto 2010.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Zazaca>, Tarixê cıonayışı: 23.01.2022.
- İBN KESİR, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1988, r. 288.
- KUDRET, Cevdet, *Dillerin Gizli Dünyası' Denemeler I*, TDK Yayınları, Ankara 1988.
- NOWAK, Martin A., *Homo Grammaticus*, *Natural History* 109 no:10, December/January 2000-2001, r. 36-44.
- ES-SUYUTI, Celâluddîn, *ed-Dürru'l-Mensûr*, c. IV, Beyrût, 1993.
- TAŞER, Suat, *Konuşma Eğitimi*, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul 1987.
- ÜÇÖK, Necip, *Genel Dilbilim (Linguistik)*, Ankara Üniversitesi. DTCF Yayınları, Sayı: 57, Ankara 1947.
- YAŞAR, Recep, *Arap Dilbilimcilerine Göre Dillerin Kaynağı Meselesi: Hz. Âdem'in Dili*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, Sayı: 5, s. 89 - 94
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 1, İstanbul 1992.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, c. II, İstanbul 1998.

